

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 13-14/1996.-1997.
ZAGREB, 1999.

P **riilozi**

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu
Str./Pages 1-210, Zagreb, 1999.

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 13.-14./1996.-1997.
Str./Pages 1-210, Zagreb, 1999.

Časopis koji je prethodio

Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8. 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.

Nakladnik/ Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Adress of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50, 615 12 90, 611 72 43

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee

Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ, (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra, SK),
Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation

Jadranka BOLJUNČIĆ
Goran HORVAT

Prijevod na njemački/ German translation

Nina MATETIĆ

Lektural/ Language editor

Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Edo BOSNAR (engleski)

Dizajn/ Design

Roko BOLANČA

Korektural/ Proofreaders

Kornelija MINICHREITER, Zagreb
Željko TOMIČIĆ, Zagreb

Grafička priprema/ DTP

Studio "U", Zagreb

Računalni slog/ Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by

Tiskara Petravić d.o.o.

Naklada/ Circulation

600 primjeraka/600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

- 5 Proslov
 ŽELJKO TOMIČIĆ

Izvorni znanstveni radovi

- 7 KORNELIJA MINICHREITER
Zoomorfna idolooplastika obredno-ukopnog prostora
starčevačkog lokaliteta na Galovu u Slavanskom Brodu
- 23 IVANČICA PAVIŠIĆ
Nakit kasnog brončanog doba s nalazišta Špičak kraj
Bojačnog
- 33 DUNJA GLOGOVIĆ
Fibule iz Ljupča
- 41 REMZA KOŠČEVIĆ
Nekoliko starih brončanih nalaza iz okolice Samobora
- 49 GORANKA LIPOVAC VRKLJAN
Mitraička kulna slika iz Umljanovića
- 61 IGOR FISKOVIĆ
Jesu li Polače na Mljetu bile sijelo vladara Dalmacije?
- 83 ŽELJKO RAPANIĆ
Spomenici nepotpune biografije *De ecclesiis datandis* (2)*
- 91 ŽELJKO TOMIČIĆ
Ranosrednjovjekovno groblje Zvonimirovo - Veliko Polje,
prinos poznavanju bjelobrdske kulture u podravskom dijelu
Slavonije
- 121 ZORISLAV HORVAT
Neke činjenice o cistercijskom samostanu i crkvi u
Topuskom
- 135 DRAGO MILETIĆ
Plemićki grad Belec
- 155 SNJEŽANA PAVIČIĆ
Osnovni tipovi bizantskih relikvijarnih pektorala
- 161 TAJANA SEKELJ IVANČAN
Kasnosrednjovjekovne keramičke čaše iz Sokolovca,
Rudina-Čečavca i Kapan-Ivanca
- 179 GORAN GUŽVICA
JADRANKA BOLJUNČIĆ
Analiza učestalosti nagorjelih kostiju velikih zvijeri u
pleistocenskim naslagama špilje Vindije (Hrvatska)

Prikazi

- 187 ŽELJKO RAPANIĆ
VEDRANA DELONGA, Latinski epigrafički spomenici u ra-
nosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, Split, 1996. Nakladnik:
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika - Split. Serija:
Monumenta medii aevi Croatiae vol. 1. Str. 1.-608.
(Tekst, Literatura, Index epigraphicus, Index paleographi-
cus, Kazalo osobnih imena, zemljopisnih naziva i važni-
jih pojmova. Sa crtežima u tekstu (Maja Fabijanac i Mar-
ko Rogošić)+ LXXXIV tabli fotografija (Zoran Alajbeg)
+ fotografije u tekstu (Nenad Gattin)+1 karta, /32x23 cm/.

Contents/Inhaltsverzeichnis

- Introduction*
ŽELJKO TOMIČIĆ

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
*Zoomorphic Idols of the Starčevo Ceremonial and Burial Area Site
at Galovo, Slavonski Brod*
- IVANČICA PAVIŠIĆ
Schmuck der späten Bronzezeit vom Fundort Špičak bei Bojačno
- DUNJA GLOGOVIĆ
Fibeln aus Ljubač
- REMZA KOŠČEVIĆ
Several Old Bronze Finds from the Samobor Vicinity
- GORANKA LIPOVAC VRKLJAN
A Mitraistic Cult Relief From Umljanovići
- IGOR FISKOVIĆ
Were Polače on the Isle of Mljet the Seat of the Rulers of Dalmatia?
- ŽELJKO RAPANIĆ
*Denkmäler mit unvollständiger Biographie De ecclesiis datandis (2)**
- ŽELJKO TOMIČIĆ
*Der frühmittelalterliche Friedhof Zvonimirovo - Veliko Polje, ein Bei-
trag zu den Erkenntnissen über die Bjelobrdo-Kultur in der slawo-
nischen Podravina*
- ZORISLAV HORVAT
Einige Tatsachen über das Zisterzienserkloster in Topusko
- DRAGO MILETIĆ
Burg Belec
- SNJEŽANA PAVIČIĆ
Grundtypen der byzantinischen Reliquiarpektoralien
- TAJANA SEKELJ IVANČAN
*Spätmittelalterliche Keramikbecher aus Sokolovac, Rudina-
Čečavac und Kapan-Ivanac*
- GORAN GUŽVICA
JADRANKA BOLJUNČIĆ
*Analysis of the Frequency of Partially Burnt Large Carnivore
Bones in the Pleistocene Sediments at the Vindija Cave (Croatia)*

- 189 BORIS GRALJUK
Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, nova serija
ARHEOLOGIJA (A) - sv. 47., strana 41.-117.
ETNOLOGIJA (E) - sv. 47., strana 179.-272.
PRIRODNE NAUKE (PN) - sv. 31., strana 273.-447.
Sarajevo, 1992. - 1995.
Sarajevo 1996. godine
- 190 BORIS GRALJUK
ROBERT WHALLON I LIDIJA FEKEŽA,
Kvantitativna analiza oblika grobne keramike ranog srednjeg vijeka sa teritorija Bosne i Hercegovine,
Izvorni znanstveni rad, str. 43.-59., uz tekst, tablice, histogrami, slike.
- 190 BORIS GRALJUK
ENVER IMAMOVIĆ,
Rezultati probnih iskopavanja u Podastinju, Višnjici i Gromiljaku kod Kiseljaka,
Izvorni znanstveni rad, str. 61.-92., uz tekst, skice, slike, table
- 191 BORIS GRALJUK
VELJKO PAŠKVALIN,
Prilozi proučavanju ilirsko-panonskog plemena Dezitijata i njegovog teritorija u krajevima srednje Bosne u predrimsko i rimsko doba,
Izvorni znanstveni rad, str. 93. do 116., uz tekst 5 tabli.
- 192 BORIS GRALJUK
VELJKO PAŠKVALIN,
Kulturnopovijesna problematika sepulkralnih spomenika rimskog doba s područja Bosne i Hercegovine,
Izvorni znanstveni rad, str. 117.-145., uz tekst, karta nalazišta, 3 table sa 10 slika, bibliografija, sažetak na engleskom.
- 193 BORIS GRALJUK
KEMAL BAKARŠIĆ,
Citati nove serije Glasnika Zemaljskog muzeja, (Arheologija) 1946.-1986.
Izvorni znanstveni rad, str. 147.-167., 11 tablica, 4 grafikona, bibliografija, sažetak na engleskom.
- 195 Marija BUZOV
DIADORA, sv. 15., Zadar, 1993., stranica 452, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, fotografijama te kartama.
- 199 Marija BUZOV
DIADORA, sv. 16.-17., Zadar, 1995., stranica 430, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, grafikoni- ma, fotografijama te kartama.
- 203 Marija BUZOV
BRUNO MILIĆ, RAZVOJ GRADA KROZ STOLJEĆA 2, SREDNJI VIJEK, ZAGREB, 1995., str. 424, sa ilustracijama, Glosarij, Bibliografija, Kazalo gradova, naseljenih mjesta i arheoloških lokaliteta, te Popis slika i crteža.
- 204 Dunja GLOGOVIĆ
EDWARD HERRING, Explaining Change in the Matt-Painted Pottery of Southern Italy. Cultural and social explanations for ceramic development from the 11th to the 4th centuries B.C., BAR International Series 722, 1998 (Oxford), 255 str., 176. slika.
- 207 Kornelija MINICHREITER
Kratice

Autor N. PETRIĆ u radu "O ranokršćanskim nalazima i spomenicima na otoku Hvaru" (311.-346.) opisuje ranokršćanske nalaze. U gradu Hvaru pronađeno je 11 ranokršćanskih svjetiljaka, što je zacijelo interesantan podatak. Prema nalazima na prostoru hvarske katedrale te biskupskog dvora autor opisuje da je na tom prostoru bila ranokršćanska bazilika, a u ranom srednjem vijeku crkva i benediktinski samostan *Santa Maria de Lesna*. Autor nadalje daje opise, ranokršćanskih crkava u Hvaru - Sv. Duh i Sv. Marija Mandalena, te Sv. Ciprijan uz pretpostavljene objekte crkvi Sv. Anastazija i Svih svetih, Sv. Klementa i Sv. Stjepana. Potom se opisuje i sklop ranokršćanskog samostana s još intaktno sačuvanom ranokršćanskom crkvom na otoku Šćedru.

Razmatraju se i u području agera crkve Sv. Dujma i Sv. Barbare u selu Dol, crkva Sv. Ciprijana u selu Vrisnik, te crkve Sv. Ivana i Sv. Stjepana u Starom Gradu (*Pharia*), po kojoj se ager u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku naziva *Campus Sancti Stephani*. U Jelsi autor navodi crkve *Santa Maria de Jelsa* i Sv. Liberat, a opisuje i kasnoantičko utvrđeno naselje *Civitas Vetus Jelse* i kasnoantički kastrum iznad Jelse, *Castrum Vetus, quod vocatur Galicnich*.

Ovaj rad s opisanim nalazima kao i spomenicima, bitno upotpunjava sadržaj ranokršćanske povijesti i arheologije otoka Hvara, kao i Dalmacije.

Rad je bogato opremljen ilustrativnim priložima.

"*Civitates Dalmatiae*" u "Kozmografiji Anonima Ravenjanina" rad S. ČAČE (347.-439.) govori o djelu *Cosmographia* Anonima Ravenjanina koje je nastalo najvjerojatnije u 7. st. Glavninu sadržaja, kako nam ističe autor čine popisi "gradova" (*civitates*) koji su, preuzeti iz neke cestovne karte. Za Dalmaciju, koja je znatno manja od istoimene provincije s početka Carstva, Ravenjanin donosi mnogo lokalnih imena kojih nema u drugim izvorima.

Naime, javljaju se znatne teškoće pri objašnjenju postanka popisa, njegov sastav te položaj imenovanih mjesta. Autor kao zadatak postavlja analizu popisa gradova Dalmacije te ujedno i traži rješenja za pojedina otvorena topografska pitanja uz pomoć drugih antičkih izvora te grade. Autor uz izlaganje, donosi redosljed popisa koji se nalazi u sklopu poglavlja 4., 16, uz odgovarajući dio velikog popisa obalnih mjesta u poglavlju 5., 14. Zasebno se obrađuju nizovi mjesta izvan Ravenjaninove Dalmacije koji se mogu povezati s nizovima unutar nje, s osobitim obzirom na problematiku antičke topografije zapadne Bosne (od Dinare i Une do Vrbasa), kao i tzv. ekvacije (parovi s izrazom (*id est*), za koje autor drži da su ušli u tekst iz cestovne karte. ČAČE smatra da je preuzimanje cestovnih postaja s karte u sustav zemljopisnog teksta zacijelo obavio Maksim, pisac na kojega se Ravenjanin poziva. Maksimov je tekst vjerojatno sadržavao više objašnjenja i uputa za razumijevanje prostornih odnosa među skupovima navedenih mjesta, a Ravenjanin pak pišući opću geografiju, dosta reducira tekst, svodeći ga na šture popise. Ravenjaninovi podaci govore da je proces kastrizacije morao započeti u 4. st., a oni su zacijelo dragocjeni oslonac za proučavanje početaka hrvatskog srednjovjekovlja, s obzirom da su mnoga naselja spomenuta u Ravenjanina, postala središtima u ranom srednjem vijeku, na kraju zaključuje autor.

I ovaj rad opremljen je ilustrativnim priložima.

Poslije navedenih radova (znanstvenih i jedan prigodni), slijedi popis kratice časopisa i serija navedenih u ovom 15. broju "Diadore", te upute autorima.

Svi su radovi opskrbljeni apstraktom na engleskom jeziku, te sažecima na engleskom i talijanskom jeziku. Neki radovi imaju samo apstrakt (R. JURIĆ; J. BELOŠEVIĆ; N. JAKŠIĆ; A. UGLEŠIĆ; E. MARIN).

Ovaj broj posvećen je problematici ranokršćanske arheologije. Svi su radovi bogato i lijepo opremljeni ilustrativnim priložima (crteži, planovi, tlocrti, fotografije i karte) što je već postalo uobičajeno, a na taj način bitno povećava kvalitetu prezentacije časopisa.

Poželimo, i ovaj puta što prije novi broj "Diadore".

Marija Buzov

DIADORA, sv. 16.-17., Zadar, 1995., stranica 430, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, grafikonima, fotografijama te kartama.

Novi broj časopisa "Diadora", glasila Arheološkog muzeja u Zadru, sadrži četrnaest izvornih znanstvenih radova (Z. BRUŠIĆ, Naselje iz starijeg neolitika na Vrbici kod Bribira; S. KUKOČ, Antropomorfni privjesak tipa Prozor; K. MIHOVIĆ, Srebrni nakit iz Nezakcija (Podaci za VI. stupanj razvoja istarske grupe); S. ČAČE, *Dalmatica Straboniana* (Strabon, *Geogr.* 7,5,5); A. STARAC, Morfologija sjeverno-jadranskih amfora: Primjeri iz Istre; I. FADIĆ, Novi natpisi VII. legije iz Tilurija; B. ILAKOVAC, Zašto je rimski Forum u Ninu (*Aenona*) morao biti nisko sagrađen; S. GLUŠČEVIĆ, Staklene čaše s udubljenjima iz rimske luke u Zatonu; M. KOLEGA, Rimski reljef na otoku Pagu; B. MIGOTTI, "Sol Iustitae Christus est". (Origenes) Održi solarne kristologije na ranokršćanskoj građi iz sjeverne Hrvatske; M. SUIĆ, *Varvarina palaeochristiana*; M. KATIĆ, Ubikacija putne postaje *Loranum* i trasa rimske ceste *Tragurio - Lorano - Ad Pretorium*; B. MARUŠIĆ, Predromanička kamena skulptura Novigrada (Istra); T. BURIĆ, Arheološki tragovi kasnobizantske epohe na istočnoj obali Jadrana (Vladavina Emanuela I. Komnena), dva stručna rada (K. A. GIUNIO, Spomenik s likom Jupitera iz Zadra; N. PETRIĆ, Antička metalna svjetiljka u Arheološkom muzeju u Zadru nađena na otoku Hvaru), jedan pregledni rad (R. JURIĆ, Novootkrivena ranosrednjovjekovna nalazišta u Bukovici), te prigodno slovo P. VEŽIĆA (Uz 70. rođendan akademika Ive Patriciolija i njegov dugogodišnji rad na polju arheologije).

Na kraju je objelodanjena polemika između P. VEŽIĆA (Nikad ne reci: "UVIJEK!") i A. UGLEŠIĆA o ranokršćanskom pluteju iz Posedarja kod Zadra.

Autor Z. BRUŠIĆ u svojem radu "Naselje iz starijeg neolitika na Vrbici kod Bribira" (1.-49.) obrađuje keramički i litički materijal iz ranoneolitičkog nalazišta na Vrbici kod Bribira. Tijekom rekognosciranja, a potom i istraživanja 1973. godine autor je otkrio ulomke keramike s karakterističnim impresso ukrasom, kao i litički materijal, dok su ostaci životinjskih kostiju, uglavnom sitnozube stoke, dosta rijetki.

Autor obrađuje okolnosti nalaza, kao i položaj samog nalazišta, te daje opis, fakturu i impresso dekoraciju nadene keramike. Posebno naglašava litički materijal, i to jedinstveni kameni gljivasti idol (T. 4, 1), ulomak sječiva kamene sjekire od zelenog, vjerojatno importiranog, kamena, kao i malu glačanu sjekiricu, također od zelenog kamena. No, najznačajniji nalaz na nalazištu u Vrbici, a zasigurno i na istočnoj obali Jadrana iz starijeg neolitika je malena kamena stilizirana figurica u obliku gljive. Takve figurice sličnih oblika spominjane najčešće kao "čepići ili zatvarači za uši" ("ear-plugs" ili "Ohrenpflock"), pojavljuju se već u paleolitu od Francuske do Ukrajine ali i u pretkeramičkoj i keramičkoj fazi neolitika istočnog Mediterana i Grčke (slika 2.). Pojava ovakvog stiliziranog ljudskog lika u obliku gljivaste figurice, kronološki gledano, stavlja se u doba 6000. godine prije Krista. Autor ovaj izuzetni kameni gljivasti idol, kao tesalsko-grčki import smatra jednim od elemenata datiranja nalazišta na Vrbici u najraniju fazu ranog neolitika s impresso dekoracijom na istočnoj obali Jadrana.

Rad je bogato opremljen crtežima, kartom te tablama (1.-35.).

Rad S. KUKOČ "Antropomorfnu privjesak tipa Prozor (51.-80.) također je bogato opremljen crtežima. U radu autorica analizira ikonografsko-idejni koncept japodskog antropomorfne privjeska tipa Prozor iz 6./5. st. prije Krista. Trokutasti oblik tog privjeska izrazit je kontinuitet kasne bronce. Primarne analogije ima u kulturi polja sa žarama Hrvatske i Europe, ali i u cijeloj seriji europskih privjesaka iz željeznog doba, koji su također stilski, nastavak kasne bronce. Kontinuitet trokutastog antropomorfne koncepta iz kasne bronce u željezno doba uхватljiv je u sjevernoj Hrvatskoj i Sloveniji (Dolenjska).

Inačica japodskog privjeska s ptičjim protomama, koja je oblikovana u shemi "potnia theron", također je nastavak ikonografskih procesa s kraja brončanog i početka željeznog doba (10.-9./8. st. pr. Kr.), kada se sintetiziraju "na sredozemni način" stari znakovi odnosno simboli kulture polja sa žarama: 1) sunce (kotač, ptica, ptičja lađa) i 2) antropomorfnu lik.

Autorica zaključuje da je privjesak s ptičjim protomama svojevrsna sinteza ikonografije kulture polja sa žarama i sredozemnih strujanja (Apeninski poluotok).

Uz dekorativnu funkciju privjeska, moguća je dakako i simbolička. Simbolička funkcija sadrži ideju o čvrstoj vezi antropomorfne (božanskog?) entiteta i ptice, koja simbolizira cikličnost i stalnost prirode (sunca), što je blisko solarnoj simbolici kulture polja sa žarama te samom konceptu univerzalne plodnosti ("potnia theron"). No, kako autorica zaključuje ostaje problem "istrošenosti" izvorne simbolike kulture polja sa žarama u strukturi privjesaka.

Autorica K. MIHOVIĆ u svojem radu "Srebrni nakit iz Nezakcija (Podaci za VI. stupanj) razvoja istarske grupe" (80.-100.) tipološki obrađuje grupu srebrnih nalaza, otkrivenih na području rimskog kapitolija u Nezakciju, u razdoblju od 1979. do 1983. godine. Revizijska istraživanja područja rimskih hramova u Nezakciju dala su posve nove podatke o materijalnoj kulturi stanovnika tog naselja - prijestolnice Histra. Jednu od novina, predstavlja grupa ulomaka srebrnog nakita, koji je do tada bio sasvim nepoznat na području Istre. Prevladava nakit izraden u liburnskim radionicama 4. do 1.

st. pr. Kr. (certosoidne i pločaste fibule, potkovaste sljepoočničarke), potom ulomci nakita iz drugih helenističkih radionica, kao dijelovi pletenih ogrlica. Sljepoočničarke sa S završetkom, izvan su tog okvira, a nastale vjerojatno pod utjecajem estenskog i notranjskog područja, u 4. i 3. st. pr. Kr. Ulomci jedne narukvice ili naušnice s trakastim završetkom izgledaju starijim proizvodom grčkih radionica, 7./6. st. pr. Kr., dok je pak najmlađi, srebrni prsten s graviranom grančicom, datiran u flavijevsko vrijeme.

I ovaj je rad vrlo lijepo opremljen tablama i crtežima.

Rad "Dalmatica Straboniana (Strabon, *Geogr.* 7, 5, 5)" S. ČAČE (101.-133.) govori o Delmatima, njihovim naseljima, zemlji i običajima u sklopu opisa istočnog jadranskog primorja. Strabonovi su izvori djelomice poznati. No, posebno je uočljivo korištenje izvješća o Oktavijanovu ratovanju 34. - 33. pr. Kr. kao i dometanje podataka o Andetriju, poznatom po bici iz 9. g. po Kr.

Strabon je sročio sažet i sadržajan prikaz, koristeći se i starijim geografima i povjesničarima, osobito Polibijem. Autor posebno ističe činjenicu da je Strabon prvi nama poznati geograf koji je prihvatio i naglasio nazočnost Delmata na dijelu istočne jadranske obale i na taj način napustio knjišku geografsku tradiciju koja je opisivala istu obalu ignorirajući pojavu Delmata početkom 2. st. pr. Kr. Strabonov odjeljak o Delmatima njegov je vlastiti doprinos, što se vidi iz znatnog podudaranja uređenja sadržaja s odjeljkom koji je posvećen Japodima, a koje učena grčka predaja također ignorira.

Autor u radu razmatra vijesti o Dalmiju, eponimnom mjestu Delmata, kao i o naseljima općenito, uspoređujući Strabona s Vatinijem, te pojašnjujući izraz *katoikia*. Razmatra se i pretpostavka da etnografski podaci kod Strabona potječu iz Polibijeve Povijesti, te posebno upozorava na to da podatak o neslužbenju novcem, najvjerojatnije, predstavlja Strabonovo zaključivanje na temelju vijesti da Delmati ubiru danak u žitu i stoci.

Pisac upozorava na malo poznat citat iz Posidonija u kojem se govori o biljkama Dalmacije (=zemlje Delmata). Atenej (9.8, p. 369 CD) navodi iz 27. knjige Posidonijeve povijesti - "Posidonije Stoik u dvadeset prvoj knjizi Povijesti kaže za Dalmaciju da ondje rastu neuzgojene okrugle repe i divlje mrkve" (ČAČE, str. 118.). Ovaj ulomak izgubljenog Posidonijevog dijela nesumljivo svjedoči kako je Posidonije u svojoj Povijesti, opisujući neko ratovanje Delmata s Rimljanima, napisao ponešto o delmatskoj zemlji, bilju i životinjama, a možda i o delmatskim običajima, kako ističe autor.

Rad A. STARAC "Morfologija sjevernojadranskih amfora: Primjeri iz Istre" (135.-162.) govori o evoluciji oblika amfora nastalih u radionicama na području Jadrana, ali na primjerima iz Istre i njena priobalja. U vremenu od 2. st. pr. Kr. do 1. st. po Kr., u skupini amfora vinarija (*amphorae vinariae*), prilagodбом i razvojem oblika nastajali su postupno tipovi izvedeni iz grčko-italskih amfora, potom Lamboglia 2 i konačno Dressel 6 A. Autorica preispituje i mogućnost proizvodnje tipa Dressel 2-4 u Istri. Amfore olearije (*amphorae oleariae*) razvijale su se od kraja 2. st. pr. Kr. do kraja 2. st. po Kr. od brindizijskih, preko ovoidnih do tipa Dressel 6 B., a prema stručnjacima vjerojatno im se mogu pribrojiti, kao posljednje, i amfore s ljevkastim otvorom.

Rad je autorice također lijepo opremljen tablama (T. 1.-12.),

a dana je i razvojna shema nekih tipova amfora na jadranskom prostoru od 2. st. pr. Kr. do 2. st. po Kr.

Autor I. FADIĆ u svojem radu "Novi natpisi VII. legije iz Tilurija" (163.-187.), govori o dvije nove nadgrobne stele s imenima vojnika VII. legije, iz Tilurija (Gardun kod Trilja).

Naime, na području Cetinske krajine, u Gardunu kod Trilja (*Tilurium*), već se početkom 1. st. po Kr. nalazio vojni logor VII. legije. Ova je legija, od svih vojnih formacija koje su na bilo koji način bile prisutne na prostoru Cetinske krajine, odnosno u Gardunu, ostavila naj snažnije i najbrojnije tragove svoga boravka i aktivnosti, u materijalnom i duhovnom smislu.

Autor je izvršio stilsko-dekorativnu te epigrafičku analizu obaju novih spomenika. Prvi spomenik, pod kojim je pokopan *Lucius Attius*, sin Lucija, rodom iz Auguste i upisan u tribus Sergija nije cjelovit, te je nešto skromnijih dimenzija. Drugi pak, također nadgrobna stela, posebno je vrijedan i zanimljiv s više aspekata. Pod njim je bio ukopan *Lucius Mummius* sin Lucija, rodom iz Ancyre u Maloj Aziji, a upisan u tribus Fabija.

Oba spomenika potvrđuju dosadašnje spoznaje, kako ističe autor, da su vojnici VII. legije novačeni u Maloj Aziji, kolijevci frigijskog božanstva Atisa. I lik u zabatu druge, monumentalnije stele ovdje se interpretira kao prikaz Atisa (T. 1. i 2.). Ovu je stelu podigao *Marcus Cornelius Chrestus*, oslobođenik Marka Kornelija. Ovaj prikaz Atisa, drugi je do sada poznati na sinjskom području. Sama je stela izuzetna i po polju na kojem su reljefi odlikovanja (*phalarae*), kao i po vrijednom epigramu, odnosno elegijskom distihu. Radi se o jednoj vrsti lirske pjesme napisane u distisima - tri kitice od po dva stiha i izmjena stihova u heksametru i pentametru kako ističe autor.

Stelu Lucija Attija, koji je umro u tridesetoj godini nakon osam godina vojne službe, kao i onu Lucija Mummija, koji je nakon 18 godina provedenih u vojsci, umro u 36. godini života, autor datira u prva desetljeća 1. st. po Kristu.

Stele su nastale, zasigurno prije neuspjele pobune Lucija Aruncija Skribonijana (*Lucius Arruntius Camillus Scribonianus*), odnosno prije 42. godine, kada je VII. legija dobila počasni naslov *Claudia pia fidelis* (C. p. f.). Rad je izvršno opremljen ilustrativnim i grafičkim priložima, uz *Index epigraphicus*.

Rad "Spomenik s likom Jupitera iz Zadra" (189.-200.) autorice K. A. GIUNIO govori o cilindričnom spomeniku s likom Jupitera iz Zadra, koji je još od 1922. godine pohranjen u Arheološkom muzeju u Zadru, a muzeju je darovan.

Spomenik je cilindričnog oblika s prikazom sjedećeg Jupitera u visokom reljefu. Autorica, osim opisa i datacije spomenika (1. st. po Kr.) donosi i osnovne značajke Jupiterova kulta te ikonografije, uz sumaran pregled pripadajućih mu spomenika i natpisa u Liburniji.

Iako je ubicacija spomenika unutar antičkog Zadra nepoznata, autorica je mišljenja da je po monumentalnosti i posebnosti mogao pripadati kompleksu kapitolija.

I ovaj je rad opremljen tablama.

B. ILAKOVAC u radu "Zašto je rimski forum u Ninu (*Aenona*) morao biti nisko sagrađeno" (201.-220.) dokazuje da je radi prenisko sagrađene vodovodne konstrukcije akvedukta Boljkovac-Nin forum Enone (F) morao biti ukopan za oko

100 cm ispod rimskodobne razine tla, da bi se na forumu mogao sagrađiti forumski zdenac (N).

Položaj *cardo maximus* CM otkriva i položaj glavnog vodovodnog duktusa između gradskih vrata (GV) i foruma (F) (slika 5.), te je tako i definirana dužina hramskog foruma, te položaj hramskog zdenca (N), i gradske kanalizacije.

Rimski trg (E) u Enoni zbog svog urbanog položaja mogao je imati samo gospodarsku funkciju. Autor posebno ističe međuzavisnost kod projektiranja rimskih akvedukata, javnih zdenaca, razine pločnika foruma kao i gradske kanalizacije.

Urbanizacija liburnske Enone realizirana je najranije za Vespazijana (69.-79.), na temelju datiranja enonskog akvedukta, kao i po stilskim arhitektonskim ukrasima forumskog hrama.

Rad je opremljen planovima i crtežima.

Autor S. GLUŠČEVIĆ u svojem radu "Staklene čaše s udubljenjima iz rimske luke u Zatonu" (221.-242.), nakon višegodišnjih hidroarheoloških istraživanja antičke luke u Zatonu objelodanjuje zanimljiv materijal. Radi se o slobodno puhanim staklenim čašama s izvijenim obodom i s po četiri udubljenja (depresije) u tijelu.

Autor obrađuje jedanaest primjeraka: dva s prstenastom nogom koje se klasificiraju kao forma Isings 35 i devet s manje ili više udubljenim dnom koje se određuju kao forma Isings 32.

Po kataloškoj obradbi, uz navođenje brojnih analogija sa šireg prostora, autor utvrđuje njihovu proširenost na Sredozemlju, te u ostalim rimskim provincijama u unutrašnjosti Rimskog Carstva. Taj tip čaša pojavljuje se oko sredine 1. st., a traju sve do 4. st. Prema mišljenju stručnjaka, čaše s otiskom reversa Hadrijanova novca s prikazom pročelja hrama i natpisom KOINON BEIΘYNIAC služile su prvenstveno kao spremnici za različite mirisne tvari, osobito balzame, pomasti, ali možda i parfimirani prah, rumenilo i dr., a proizvodile su se u staklarskim središtima - na Cipru, u Kampaniji, ticinskim te donjogermskim staklarskim radionicama (T. 2., 12). Rad je opremljen dvjema tablama.

Rad "Rimski reljef na otoku Pagu" autorice M. KOLEGE (243.-262.) obrađuje rimski reljef ugrađen iznad portala Crkve Sv. Maura u Dinjiški na otoku Pagu. Radi se o glavi mlade djevojke, koja je postavljena na kasnije preradenom pravokutnom postamentu. Ističe se frizura djevojke - naime, kosa je s prednje strane duga i valovita, te doseže do polovice vrata, dok iznad čela dominira medaljon u obliku cvijeta, ispod kojega izlaze dva pramena kose koja se razdvajaju. Taj dio valovite kose pojačan je i ispletan od vrpce koja je simetrično postavljena iznad sljepoočnica i u visini ušiju, dok drugi dio frizure tvori jednodijelna pletenica.

Analizirajući spomenutu glavu, autorica na temelju stilsko-tehničkih svojstava i fizionomijskih obilježja skulpture zaključuje da se radi o importiranom prikazu visokih likovnih vrijednosti, jedinstvenom na istočnoj jadranskoj obali.

Uspoređujući reljef s Paga, s poznatom serijom personificiranih provincija iz Hadrianeuma te relevantnim numizmatičkim materijalom, autorica zaključuje da se radi o sličnoj i bliskoj povezanosti u strukturi, morfologiji i likovnom obliku navedenih umjetničkih pojava.

Identični analitički odnosi u interpretaciji, ovaj reljef iz

Dinjiške, kronološki vežu u ranoantoninsko razdoblje.

Rad je opremljen tablama (T. 1.-4.).

B. MIGOTTI u radu "Sol Iustitiae Christus est". (Origenes) Održi solarne kristologije na ranokršćanskoj građi iz sjeverne Hrvatske" (263.-292.) razrađuje teoretske aspekte solarne kristologije, proizašle iz stapanja teoloških principa mono-teističkoga štovanja Nepobjedivoga sunca (*Sol Invictus*) i kršćanske egzegeze.

Autorica poistovjećivanje teološko-ikonografske simboličke Sola i Krista posvjedočuje odabirom nekoliko citata iz *Svetog pisma* i patrističke literature, gdje se Krist naziva Suncem pravde (kao npr. *Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol iustitiae; sanitas in pennis eius...*) Mal Cap, IV, 2). U radu se govori i o religijskim sklonostima cara Konstantina s obzirom na njegovo kolebanje između štovanja Sola i kršćanstva. Autorica donosi izbor ranokršćanskog fundusa (3.-6. st. po Kr.) iz sjeverne Hrvatske, koji odražavaju principe solarne kristologije, odnosno njihov utjecaj na uobličavanje ranokršćanske likovne simbolike.

Posebno se ističe freska iz grobnice u Štrbincima kod Đakova, na kojoj prizor dvaju paunova uz posudu simbolizira alegoriju uskrsnuća (slika 16.). Na temelju proučavanja arheološkog fundusa, uočava se da je štovanje Nepobjedivoga sunca ostavilo vidljiv trag na ukrasnim motivima ranokršćanske građe u sjevernoj Hrvatskoj.

Solarna se simbolika ne odražava pritom samo na kristogramu u vijencu, već i na zrakastim likovima (sunca, zvijezde) u međuprostorima.

I ovaj je rad bogato opremljen ilustrativnim priložima.

"Varvarina Palaeochristiana", rad M. SUIĆA (293.-308.) obrađuje manje pokretne ranokršćanske nalaze s Bribirske glavice, jedan kriptogram s dna staklene posude (slika 2.), mramorni kip golubice (slike 6. i 7.) "a tutto tondo" i impost s latinskim križem koji je pripadao nekoj većoj građevini (slika 10.).

Autor nalaze tumači u kontekstu ranokršćanskih građevina u kojima su pronađeni, a koje također dosada nisu prikazane u literaturi. Naime, staklena posuda s kriptogramom na dnu pronađena je na prostoru gdje su se u srednjem vijeku dizali dvori bribirskih knezova Šubića. Ispod tih ostataka nađen je atrij oveće gradske kuće iz ranijeg rimskog razdoblja, u čijem je središtu vrlo dobro sačuvana piscina. Ostaci kolo-nade oko piscine, većinom baze stupova, pokazuju da je atrij bio peristilan (*atrium peristylum*). U otkopu piscine nađeni su ulomci staklene posude s kriptogramom na dnu. Mramorni kip golubice nađen je u ranokršćanskom hipogeju, no s obzirom da je nestala tijekom domovinskog rata, autor je golubicu obradio na temelju izvrsnog crteža K. RONČEVIĆA, te radne fotografije dr. B. KUNTIĆ-MAKVIĆ.

Ranokršćanski impost pronađen je gdje i golubica, to jest na položaju gdje leži kompleks crkava (pravoslavna crkva Sv. Aćima i Ane iz 17. st., ispod koje se nalazi ranosrednjovjekovna polihora od koje su uz vanjski zid pravoslavne crkve otkrivene tri apside). U najstarije je doba prema M. SUIĆU podignut prvi, ranokršćanski sklop, kojem vjerojatno pripada kripta dijelom izdubena u živcu kamenu u kojoj leže dva sarkofaga. Golubica je nađena u nasipu tog hipogeja.

Uz taj kompleks u ranokršćansko doba vjerojatno se razvijala ranokršćanska nekropola, na koju se kasnije nastavila starohrvatska, pa potom srednjovjekovna hrvatska i na kraju

su se tu ukapali i novopridošli pravoslavci. Posuda s kriptogramom, kako smo rekli, potječe iz ruševina velike i raskošne rimske zgrade, na kojoj je i uz koju je kasnije sagrađen franjevački samostan s gotičkom crkvom Sv. Marije.

Autor pretpostavlja da bi se na tom prostoru možda nalazila i *domus ecclesiae*, tj. najranije sastajalište kršćana Varvarije prije Milanskog edikta.

Autor sugerira da se nakon najnovije devastacije Bribira, nastave sustavna arheološka istraživanja, koja bi trebalo promatrati u okviru nužnih istraživanja ranoga kršćanstva u obalnim gradovima i u zaleđu antičke Liburnije. Ukoliko se ostvare sugestije M. SUIĆA nadamo se vrsnoj publikaciji - monografiji o ranom kršćanstvu na prostoru Liburnije, odnosno šire Dalmacije.

I ovaj je rad izuzetno lijepo opremljen ilustrativnim priložima, od kojih valja posebno istaknuti izvrsne crteže K. RONČEVIĆA.

M. KATIĆ u radu "Ubikacija putne postaje *Loranum* i trasa rimske ceste *Tragurio - Lorano - Ad Pretorum*" (309.-324.) ubicira putnu postaju *Loranum* iz *Tabule Peutingeriane* u uvalu Stari Trogir. Na tom prostoru postoje sačuvani arhitektonski ostaci većeg rimskodobnog arheološkog lokaliteta s pristaništem za brodove.

Loranum je smješten uz jedno od najopasnijih mjesta na jadranskim plovidbenim putovima, što je posebice davalo značenje njegovoj luci. *Loranum* je bio spojen s glavnom cestovnom magistralom kraćim kopnenim putom. Po autoru, pravac na koji se odnosi dionica *Ad Pretorum XX - Lorano XV - Tragurio*, išao je od Trogira na selo Vrsine - Gustirna - Marina - Svinca (gdje je odvojak dobro sačuvane ceste za *Loranum*) - Rogoznica (odakle cesta prelazi u zagorski dio) - selo Jarebinjak - Gornje Loznice - Loznice - Široke - Grebaštica. Autor je mišljenja da se na ovu dionicu odnose i podaci iz *Itineraria Antonina: Praetorio XVI - Tragurio*, samo što u *Itineraru Antonina* nije navedena točna udaljenost između *Praetoriuma* i *Traguriuma*, koja je veća od *XVI m.p.*

Osim ubikacije putne postaje, te trase rimske ceste M. KATIĆ nam kratko i opisuje prostor između Šibenika i Trogira, te na taj način osvjetljuje jedan segment njegove antičke prošlosti.

Rad je opremljen ilustrativnim priložima.

"Predromanička skulptura Novigrada (Istra)" rad pok. B. MARUŠIĆA govori o 57 spomenika predromaničke kamene skulpture iz istarskog Novigrada te njegova zaleda.

U uvodnom dijelu data je povijest sakupljanja i objelodanjanja spomenika, te analiza svih reljefa s obzirom na kamenu građu, radionice, funkciju, ukrasne motive, stilske značajke i kronologiju. Spomenici su prikazani u katalogu, koji je obogaćen slikovnim prikazima. Autor je posebnu pozornost posvetio ciboriju biskupa Mauricija. Naime, taj ciborij je ključni spomenik za razumijevanje razvojnih tokova ranosrednjovjekovne skulpture u Istri, ali i šire, radi produbljanja i dopunjavanja značajnih spoznaja do kojih je došao tršćanski povjesničar G. CUSCITO.

I ovaj je rad lijepo opremljen ilustrativnim priložima, te crtežima.

U radu "Arheološki tragovi kasnobizantske epohe na istočnoj obali Jadrana (Vladavina Emanuela I. Komnena)" autor T. BURIĆ (365.-383.) analizira poznate i novootkrivene

nalaze koji su dokaz direktnog utjecaja Bizanta na istočno-jadransku obalu u drugoj polovici 12. st. To se posebice odnosi na razdoblje carevanja Emanuela I. Komnena (1143. - 1180.), koji je od 1165. - 1167. godine svome carstvu pripojio gotovo cijelu obalu, do rijeke Krke. Autor govori o nalazima koji se ovdje prvi puta obrađuju svi zajedno kao arheološki dokaz bizantske nazočnosti na tom prostoru, a koja je potvrđena i u pisanim izvorima, te već odavno historiografski obrađena. Od nalaza se posebice ističu pektoralni križevi - relikvijari (enkolpioni), uz rijetke ulomke skulpture (plutej iz Sv. Stjepana u Dubrovniku, te ulomci ambona iz katedrale u Splitu - slika 6), te nalaze novca, kao i jednu staklenu kameju Sv. Demetrija. Poznata su do sada četiri primjerka na hrvatskom priobalju iz srednjovjekovnih grobova. To su primjerci iz Ležajića glavica u Đevrskama, Sv. Jurja od Putalja u Kaštel Sućurcu i Sv. Jurja u Tučepima, ili sačuvana u crkvama - Grobnik (Vinodol). Ovi su primjerci oblikom i ukrasom gotovo isti, no direktne analogije su rijetke - jedna na križu iz Soluna, te druga u Varni, gdje je pronađen gotovo istovjetan pektoralni križ. Obje se analogije datiraju u približno isto vrijeme. Rad je opremljen ilustrativnim priložima.

U svojem radu "Novootkrivena ranosrednjovjekovna nalazišta u Bukovici" autor R. JURIĆ (385.-409.) govori o ranosrednjovjekovnim i srednjovjekovnim nalazištima (od 8. do 15. st.) u Bukovici (Bruška, Parčići, Rodaljice, Bilina, Lišane Ostrovičke). Autor posebice ističe izuzetno vrijedne nalaze (posude od pečene zemlje, željezni noževi, kresivo, kremen, i dr.) iz Rodaljica, koji se datiraju u sam početak 8. st., odnosno u rani horizont dalmatinsko-hrvatskih grobalja. Autor ne odbacuje ni nešto ranije datiranje, kao ni mogućnost da je u nekim grobovima ukopano i autohtono stanovništvo.

O ovoj problematici autor je održao referat na znanstvenom skupu "Bukovica u prošlosti", održanom u Zadru 1987. godine. Obzirom da grada s toga skupa nije tiskana, predavanje R. JURIĆA tiskano je u ovom broju *Diadore* u neznatno izmijenjenom obliku.

I ovaj rad je bogato ilustriran.

N. PETRIĆ u svojem radu "Antička metalna svjetiljka u Arheološkom muzeju u Zadru nađena na otoku Hvaru" (411.-416.) na temelju arhivskih podataka G. A. BOTTERIJA ukazuje da je brončana svjetiljka koja je pohranjena u Arheološkom muzeju u Zadru, pronađena na otoku Hvaru, na poluotoku Kablu pri arealu Pharosa, u grobnici (slika 1.).

Rad je opremljen crtežima iz arhiva G. A. BOTTERIJA, te crtežom brončane svjetiljke B. ILAKOVCA.

Prigodno slovo P. VEŽIĆA "Uz 70.rodendan akademika Ive Petriciolija i njegov dugogodišnji rad na polju arheologije" (417.-423.) ocrta lik uglednog akademika, povjesničara umjetnosti, istraživača i tumača prošlosti Zadra i Dalmacije. Osim općih podataka o uvaženom akademiku, P. VEŽIĆ nam donosi naslove autorovih knjiga, kojih je zavidan broj, te potom govori o djelovanju akademika Petriciolija kao istraživača, sveučilišnog profesora, te znanstvenika.

Potom slijedi polemika P. VEŽIĆA "Nikad ne reci: "Uvijek"! (425.-426.) i A. UGLEŠIĆA o ranokršćanskom pluteju iz Posedarja.

Poslije navedenih radova (znanstvenih, stručnih i preglednog), slijedi popis kratica časopisa i serija navedenih u ovom 16-17. dvobroju "Diadore", te upute autorima.

Svi su radovi opskrbljeni apstraktom na engleskom jeziku, te sažecima na engleskom ili talijanskom jeziku. Neki radovi imaju samo apstrakt (S. KUKOČ, M. KOLEGA, M. KATIĆ, B. MARUŠIĆ, N. PETRIĆ). Za razliku od prethodnog broja, koji je posvećen problematici ranokršćanske arheologije, u ovom broju "Diadore" radovima su zastupljena područja prapovijesne, antičke i srednjovjekovne arheologije, ali s težištem na radovima iz antičke arheologije. Svi su radovi bogato i lijepo ilustrirani, što povećava kvalitetu prezentacije časopisa.

I ovaj puta poželimo što prije novi i uvijek zanimljivi broj "Diadore".

Marija Buzov

BRUNO MILIĆ, RAZVOJ GRADA KROZ STOLJEĆA 2, SREDNJI VIJEK, ZAGREB, 1995., str. 424, sa ilustracijama, Glosarij, Bibliografija, Kazalo gradova, naseljenih mjesta i arheoloških lokaliteta, te Popis slika i crteža.

Tijekom 1995. godine u sklopu edicije sveučilišnih udžbenika zagrebačke "Školske knjige", izašla je iz tiska druga knjiga "Razvoj grada kroz stoljeća 2 - Srednji vijek", autora B. MILIĆA, dugogodišnjeg profesora arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Ova izuzetna i vrijedna knjiga, kao i ona prethodna, rezultat je autorova dugogodišnjeg nastavnčkog i istraživačkog rada na Katedri za urbanizam. Iza nje stoje, odnosno prethode joj, brojni pisani i crtani materijali, predavanja i eseji, mahom neobjavljeni.

Iako je knjiga Razvoj grada zamišljena kao udžbenik za studente arhitekture, kako sam pisac i ističe, prerasla je pretpostavljene didaktičke okvire i sadržajem i opsegom. Povijest svjetskog urbanizma autora PROF. MILIĆA prvo je takvo djelo pripremljeno u Hrvatskoj, pa je stoga razumljiva njegova težnja za temeljitošću i iscrpnošću. Njegovo djelo zacijelo će popuniti prazninu u domaćoj stručnoj i znanstvenoj literaturi s područja povijesne urbanistike. I prva i druga knjiga PROF. MILIĆA namijenjene su arhitektima-urbanistima kao fundamentalna udžbenička grada, no ipak su koncipirane tako da se mogu upotrebljavati i kao zbirke poredbenih primjera dragocjenih za znanstvenu primjenu u nizu komplementarnih struka - arheologiji, povijesti umjetnosti, geografiji, sociologiji i dr.

Osnovni su tekstovi, kojima započinju veća poglavlja, potretkom bilješki na pregledan način, povezani s ilustrativnim priložima. U tim uvodnim tekstovima, esejima, dolazi do izražaja velika autorova erudicija, pa i njegov odmak od uže struke. Naime, ti prilozi posebice se odnose na društveno-ekonomsku uvjetovanost grada, kulturno-povijesne, te ine činitelje, značajne za razumijevanje procesa razvoja naselja.

Autorovi komentari i deskripcije uz ilustrativne priloge odnose se na prostorno-funkcionalnu organizaciju, fizičku strukturu te probleme oblikovanja gradova.

Nakon uvodnog teksta "Razvoj gradova srednjovjekovne Europe", autor prema vremenskom slijedu i geografskim cjelinama postavlja opće kulturno-povijesne odrednice. U desetak se opsežnih analitičkih poglavlja predstavljaju specifične